

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Тодор Христов, катедра „Теория на литературата“, СУ „Св. Климент Охридски“
за дисертационния труд на Богдана Паскалева, редовен докторант в катедра „Теория на
литературата“, Софийски университет
на тема „Образ, подобие и символ при Николай Кузански“
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Научна област: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

1. Данни за дисертанта

Богдана Паскалева е редовен докторант в катедра „Теория на литературата“ на СУ „Св. Климент Охридски“ от февруари 2012 г. По време на докторантурата си тя е публикувала 3 статии по темата на дисертацията, една от които в престижно чуждо периодично издание, 4 статии, несвързани с темата на дисертацията, 4 рецензии и отзиви, представила е 2 доклада на национални и 2 доклада на международни конференции, 11 текста и 1 сборник текстове, преведени от италиански, латински, английски и немски език. Наред с това Богдана Паскалева специализира в Institut für Cusanus-Forschung в Трир и в Università degli Studi di Firenze във Флоренция, през 2013 г. води семинарни занятия по теория на литературата.

2. Становище за дисертационния труд и автореферата

Не всяко значение може да бъде артикулирано като означаващо. Например значението на една случайна среща, на гласа и забързаността на другия. Или значението на апосиопезите, анжамбманите и разрушаването на размера в съвременната поезия. Или значението, с което обраства един симптом или обект на желание. Или дори една телевизионна реклама.

Има ред теоретични модели на значение, чийто режим не може да бъде сведен до семиологията на означаващото. Тъй като тук би било неуместно да ги разглеждам подробно, бих искал да посоча в качеството на илюстрации понятия като постозначаващ режим на Жил Делюз и

Феликс Гатари, дисеминация на Жак Дерида, рап на Жорж Диди-Юберман или дори дисенсус на Жак Рансиер.

Но дисертационният труд на Богдана Паскалева не просто конструира теоретичен модел, тя предлага по-скоро историческа реконструкция на един режим на значение, несводим до логиката на означаващото. За да изясня постигнатото в него, ще опитам да очертая имплицитната му методология, да обобща едно от възловите му понятия и да изясня един от неговите теоретични залози от перспективата на критическата теория.

Изходната точка на предприетата реконструкция са понятията образ, подобие и символ при Николай Кузански, рамкиращи темата на дисертационния труд. Но те не са устроени, както понятията на една формално рационална научна дисциплина. Те не са закрепени с дефиниции, не са йерархизирани и систематизирани, не могат да бъдат абстрахирани от мястото си в по-обща аргументи и от своя контекст. Напротив, понятията на Николай черпят смисъла си от текстовете, в които са вплетени. Но тези текстове на свой ред са изплетени от други текстове, наследявани, превеждани, преработвани и рекомбинирани от дълъг ред предшественици и съвременници на Николай.

Обикновено реконструирането на толкова сложно устроени понятия е съчетано с дисциплинирането им, с абстрахирането им от контекста и по-общата аргументация, със снабдяването им с дефиниции, с йерархизирането и систематизирането им. Но макар да носи една успокояваща погледа яснота, такъв подход изисква слепота за другостта на мисленето на Николай, на неговото писане, време, културни практики. Намирам за впечатляващо това, че Богдана Паскалева не е поела този лесен, заслепяващ със своето спокойствие път, от който не биха дръзнали да се отклонят много утвърдени учени. Реконструирането, което тя ни предлага, има характера не на ретроактивно подчиняване на една дисциплинарна рационалност, а на разплитане на многослойна тъкан. За да си дадем сметка за сложността на задачата, която опитва да реши Богдана Паскалева, е достатъчно да отчетем това, че макар много от нишките, които тя следва в своята реконструкция, да са паралелни на линията на конвенционалната история на християнската философия, отвеждаща през Алберт Велики, Тома от Аквино и Бонавентура назад до св. Илариус и св. Августин, други - при това някои от най-възловите, продължават отвъд

границите на християнството към Аристотел, Платон и Плотин или отвеждат в страни от основна линия към автори като Бертолд от Мосбург или Петър от Лимож. Нещо повече, тъй като разплитането на понятията на Николай би оставало непълно и несигурно, ако се ограничаваше до проследяването единствено на връзките между текстове на богослови и философи, Богдана Паскалева опитва да разплете също и онези трансверсални нишки, които пресичат текстовете на теолозите и философите, за да ги свържат със знания за светлината, зрението, кристалите, скъпоценните камъни, огледалата, ръкописните книги, гризелите, рисуваните мрамори. Знания, оставили само фрагментарни, заплетени следи на непроницаем език, които конвенционалните изследвания на християнската философия нерядко са предпочитали да пренебрегват или да подменят със собствените си знания. Освен това предприетата в дисертационния труд реконструкция е допълнително усложнена от това, че Богдана Паскалева се стреми не да предпоставя свързаността на проследяваните нишки, а да открива преплитането им във възли, които могат да бъдат установени и доказани според критериите на една позитивистична история. Накрая, допълнителни усложнения поражда и това, в което всъщност намирам едно от най-големите достойнства на дисертацията, че за разлика от позитивистичната история Богдана Паскалева не третира своите понятия, понятията на своето време и на своята дисциплина, като нецветени от теория, прозрачни оптически инструменти, които само придават на погледа ни повече прецизност и сигурност, без да променят това какво виждаме. Напротив, тя се стреми да подложи своите понятия на критическа рефлексия, вплитайки ги в тъканта на едно друго мислене, на мисленето на едно друго време. Благодарение на това вместо да подчиняват материала, вместо да се разгръщат в небесните селения на една незамъглена от история и власт позитивистична гледна точка, те се оказват вплетени в знанията, които описват, оглеждани откъм мъртвите очи на миналото, в което се вглеждат, предмет на непреставашо договаряне, преосмисляне, трансформиране. Струва си да се отбележи, че тази критическа стратегия е направила възможно критическото преосмисляне на влиятелни съвременни теории, имащи отношение към времето на Николай, сред които бих искал да изтъкна тези на Мишел Фуко, Мишел дьо Серто, Ханс Белтинг, Джорджо Агамбен, Ханс-Георг Гадамер. Ако обобщя, имплицитните методологически принципи в работата на Богдана Паскалева могат да бъдат сведени до следното:

отказ от формализиране на обектите на изследване, в тройния смисъл на придаване на опростена, обща или абстрактна форма; изискване за историческо доказване на връзките между понятия, концепции, практики и образи; приемане на невъзможността на едно изчерпателно описание, предлагащо успокояващата сигурност на пълната яснота, обещавана от една позитивистична история или иконография; проблематизиране на съвременни теории и понятия чрез вписването им в една археология, разкриваща незабелязвани непълноти, формализации, предположения, възможности да означават друго; методологическо предимство на въпроса „какво още“ в смисъла, който му придава етнометодологията (макар последната да няма отношение към работата Богдана Паскалева).

Разбира се, тук би било неуместно тези методологически принципи да бъдат подлагани на детайлна преценка или дори на детайлен анализ. Но си струва да се отбележи, че те позволяват на Богдана Паскалева да реконструира един исторически режим, който не просто прави възможно мисленето на значението отвъд означаващото, но и показва как такова мислене е било исторически възможно. Принципът на този режим на значение може да бъде илюстриран например със следния коментар:

„Картината, която трябва да бъде съзряна, не е тази на света – пропорцията не е видима в самия свят, а през него, подобно на видението през берила. Това, което се вижда, не е едно или друго, а е едното и другото едновременно (най-точно казано, всяко едно едновременно с всяко друго едно). Тъкмо в това двойно виждане, по-скоро множествено и едновременно виждане на сгърнатото в неговото разгърнато състояние, се състои спецификата на този аналогизиращ поглед. Той е в състояние да вижда повече от едно нещо – да вижда отделното нещо наложено или насложено върху друго в средата на прозрачното (в онтологичен смисъл – на нищото). Както образът в берила е структуриран от фазите на разгръщане на същината (ъгъла) и заедно с това от видимостта на самия принцип на това разгръщане (при което самият берил функционира именно като прозрачното, в което това да стане видимо), така и

тук цялостната видимост на цялостния свят представлява поле за осъществяването на аналогизиращия поглед – в тази цялостна видимост въпросният поглед съзира едновременно следствието и причината, продукта и неговия принцип, и тогава може би е по-подходящо вместо за разгръщане и съответното му сгръщане да се говори по-скоро за наслагване във виждането на тези две движения.“ (350-351)

Тъй като в дисертацията на Богдана Паскалева дори един толкова дефинитивен коментар не функционира като дефиниция на реконструируания режим на значение, бих искал накратко да обобща отличителните му черти: той е организиран като поглед отвъд видимото; ръководен чрез изкусна игра на скриване и разкриване, на видимо и невидимо, на про-зримо и не-про-зримо в полето на прозрачното; организиран около оптически инструмент, събиращ в себе си множество видими неща; които стават едновременно видими в своята множественост; като при това едновременно остават повече от само едно и биват увлечени в двойно движение на разгръщане и сгръщане, отправящо погледа към едното; поглед, усилен с вербален образ така, че разгръщайки се едновременно динамично и статично, да може да събере всичко видимо, насочвайки към всичко отвъд видимото и дори отвъд всичко; вписан в плана на прозрачното като иманентно условие за възможност на свързването на видимо, виждащо и светлина.

Давам си сметка, че това описание на реконструируания от Богдана Паскалева режим на значение се отклонява от езика на дисертацията - водено от стремежа да щрихира неговата организация - се абстрахира от конкретността на изследваните обекти. Давам си сметка също, че този режим на значение не е бил единственият възможен във времето на Николай. Той не описва например организацията на следата (*vestigium*), която разгръща само просто и отдалечено подобие, носещо отпечатъка на един творчески разум, без да го изразява. При все това ми се струва, че достатъчно свидетелство за неговата мощ предлага дори начинът, по който проследяването му в поезията на Лоренцо Медичи разтваря дълбочина, останала недостъпна за конвенционалната литературна история и теория, фокусирана върху прости подобия, мислени по модела на семиологията на означаващото.

Бих искал да отбележа също, че наред с конкретните си исторически и теоретични цели, дисертацията на Богдана Паскалева постига една цел, която може би не си е поставяла. Тази цел би се открила, ако работата бъде четена на фона на един от трудните проблеми на съвременната критическа теория - как е възможна критика днес. Ще опитам да го изясня накратко. Критиката не предполага просто знание. Тя предполага знание за незнанието на друг. Например за да критикувам нечие схващане за образа, трябва да знам не само какво е образ, но и че той вижда знание в друго, а също и че в това друго прозира незнание, което той не вижда, за което остава сляп. Но днес трудно можем да претендираме за такова знание. Дори да настояваме, че знаем това, за което са слепи другите и да успеем да привлечем публиката на своя страна, ние бихме показали не толкова, че другият е сляп, колкото че виждаме друго. Тъкмо затова, макар съвременната теория да е поле на непрестанни спорове, никой от участниците в тях не опровергава другите, те само заемат различни позиции, характеризиращи се с различни ефекти и с различна сила. Но как можем да критикуваме, след като дори когато виждаме друго, не виждаме повече от другите, след като можем да им се противопоставяме, но не и да ги опровергаваме? Струва ми се, че в работата си Богдана Паскалева е открила обещаващо решение на този проблем. То може да бъде сведено най-общо до това, че можем да критикуваме, като описваме сложността на неща, които са изглеждали ясни, като настояваме че тази нередуцируема сложност изисква да продължаваме да се вглеждаме, независимо колко сме уверени във вижданията си, да опитваме винаги да видим още и следователно да знаем, да помним, че макар никой да не вижда повече от другите, винаги има да се види друго, винаги има да се види повече.

Авторефератът предава вярно съдържанието на дисертацията и формулира адекватно научните му приноси.

С оглед на казаното смятам, че дисертационният труд на Богдана Паскалева надхвърля значително изискванията и убедено изразявам становището, че научното жури следва да и присъди образователната и научна степен „доктор“.

16.05.2015 г.

гр. София

доц. д-р Тодор Христов